

Serdiuk L.V., Vorotnikova A.V.
 Kharkiv Institute of Banking
 University of Banking of the National Bank of Ukraine

ROLE OF SAVINGS IN THE FORMATION OF BANK RESOURCES AND PROBLEMS OF FORMATION OF RESOURCE BASE OF BANKS IN UKRAINE

Summary

The author revealed the economic essence of banking resources and the role of savings in their formation. The dynamics and structure of deposits attracted by banks in Ukraine in recent years are analyzed. The level of participation of public in financing investments in bank deposits market. The impact of factors of economic development in Ukraine on amounts of borrowed resources is determined. The problems of increasing resource potential of banks are identified.

Keywords: savings, resource base, deposit, factors of impact on borrowed resources, problems of increasing bank resources.

УДК 336.711(477)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2008-2014 РОКІВ

Сердюк Л.В., Логвінова А.А.

Харківський інститут банківської справи
 Університету банківської справи Національного банку України

Стаття містить аналіз процентної політики НБУ, зокрема аналіз основних ставок (облікової, овернайт, РЕПО та ін.), також в ній проаналізовано динаміку середньозваженої ставки за всіма інструментами Національного банку України. Розглянуто ряд факторів, що впливають на зменшення ефективності процентної політики Національного банку, що дало змогу розробити деякі рекомендації щодо її покращення.

Ключові слова: Процентна політика, процентна ставка, базова ставка, облікова ставка, ставка рефінансування

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки та колосальних змін, що здійснюється в Україні, вивчення проблем, пов'язаних із розвитком інституту Національного банку і його грошово-кредитної політики, набуває особливого значення.

Діяльність центрального банку має вирішальний вплив на стабільність національної валюти, надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, активізацію ринкової кон'юнктури, вирівнювання платіжного балансу, що загалом визначає ефективність функціонування всієї економіки країни. Зазначені обставини обумовлюють актуальність вивчення механізму впровадження процентної політики Національним банком України.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Проблема процентної політики є предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних авторів: Дж. Сінкі, П. Роуза, Б. Едвардса, К. Редхерда, Е. Хелфферта, С. Лобозинської, О. Шаринської, Л. Примостки, О. Васюренка, В. Вітлінського, В.І. Міщенко, Л.М. Кіндрацької, С.В. Науменкової, І.В. Сало та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Облікова політика Національного банку України як важливий інструмент регулювання грошового обігу має великий вплив на весь процес кредитування банками української економіки. За допомогою облікової ставки центральний банк встановлює орієнтир для всіх суб'єктів грошово-кредитного ринку на вартість грошових коштів, що залучені чи розміщені на відповідний період. Тому необхідно приділяти належну увагу обґрунтованості облікової ставки та ефективності облікової політи-

ки, проводити їх аналіз на предмет адекватності до сучасних умов та вчасно вносити корективи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи проведено аналізу ефективності застосування процентної політики НБУ у регулюванні грошово-кредитного ринку та надання рекомендацій щодо вдосконалення практики реалізації політики процентних ставок Центральним банком.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою ланкою всієї банківської системи України та емісійним центром держави виступає її Національний банк. Він здійснює єдину державну політику в сферах грошового обігу, кредиту, валютного регулювання та зміцненні національної грошової системи. Загалом центральний банк координує діяльність банківської системи і несе відповідальність за проведення монетарної політики.

В Законі «Про Національний банк України» зазначено, що головною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України, але він виконує і ряд інших функцій, що забезпечують виконання основної мети його діяльності. Відповідно до «Основних засад грошово-кредитної політики», розроблених Радою Національного банку України ця мета полягає в тому, що центральний банк визначає та здійснює грошово-кредитну політику і виступає як кредитор останньої інстанції для банків та організовує систему рефінансування [1].

Відповідно до статей 25 та 27 Закону України «Про Національний банк України» процентна політика та рефінансування банків визначаються головними засобами грошово-кредитної політики, а Національний банк України, як емісійно-касовий

центр країни встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями [1].

При здійсненні процентної політики Національний банк України керується такими нормативно-правовими актами: «Положенням про процентну політику Національного банку України» та Законом України «Про Національний банк України». Відповідно до цих документів можна зробити висновок, що рефінансування банків – це невід’ємна складова частина процентної політики і не існує достатніх підстав для виділення його поряд з процентною політикою окремим засобом грошово-кредитної політики.

Процентна політика має широке значення і не зводиться тільки до встановлення відсотків за операціями. Згідно наведеного визначення у «Положенні про процентну політику Національного банку України» вона містить і рекомендації, на які орієнтуються банки при встановленні відсоткових ставок за пасивними та активними операціями, для реалізації державного впливу на фінансовий стан суб’єктів господарювання та забезпечення стабільності національної валюти. Отже, можна зробити висновок, що процентна політика бере участь у всіх відносинах, на які впливають відсоткові ставки як в економіці так і соціальній сфері, а тому саме її можна назвати окремим напрямком грошово-кредитної політики [2].

Згідно з дослідженням Шаринської О., конкретний механізм регулювання облікової ставки, як головного індикатора на грошово-кредитному ринку, зумовлює певну дію та наслідки для країни, зокрема:

- збільшення облікової ставки призводить до підвищення ціни грошей. Таким чином відбувається обмеження попиту на кредити центрального банку банками другого рівня, а також обмежуються їх можливості щодо кредитування різних економічних суб’єктів. В свою чергу, це є причиною підвищення процентних ставок за виданими кредитами та зниження попиту суб’єктів економіки на кредити загалом;

- зменшення рівня облікової ставки сприяє поживленню ділової активності та економічному зростанню, а саме зростають обсяги надання кредитів центральним банком іншим банкам. А отже, розширюється їх ресурсна база і, як наслідок, відбувається зниження процентних ставок за кредитами та, відповідно, зростає попит з боку господарюючих суб’єктів на банківські кредити [3].

Аналізуючи річні звіти Національного банку України за період 2008-2013 років на рисунку 1.1 ми можемо спостерігати загальну динаміку зміни основних процентних ставок протягом 2008-2013 років.

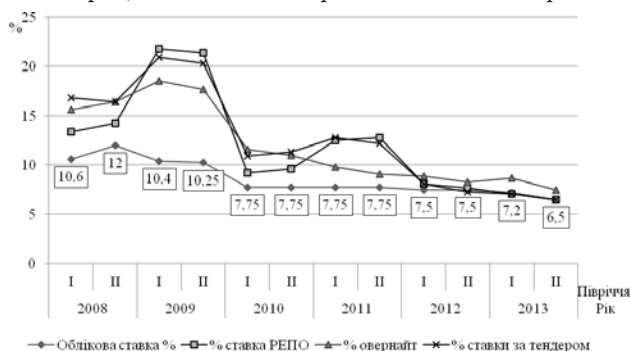

Рис. 1.1. Динаміка процентних ставок НБУ у 2008-2013 рр., %

Облікова ставка Національного банку України є одним з монетарних інструментів. Він є орієнтиром

щодо вартості залучених та розміщених грошових ресурсів, який встановлює Національний банк України для банків та інших суб’єктів грошово-кредитного ринку.

Облікова ставка є базовою процентною ставкою, початковим пунктом формування процентних ставок за іншими операціями з рефінансування банків. У цьому ми можемо переконатися, звернувшись до рис. 1.1.

Аналіз динаміки облікової ставки в Україні змінювався, відповідно до тенденцій загального розвитку економіки країни. В другій половині 2008 року простежується тенденція до збільшення облікової ставки і на даному етапі вона досягає максимального свого значення за аналізований період. З 2010 по 2013 роки спостерігається незначна динаміка зміни облікової ставки. Її значення було в межах від 7,75% до 6,5%. Зміни процентного значення облікової ставки представлені на рисунку 1.2.

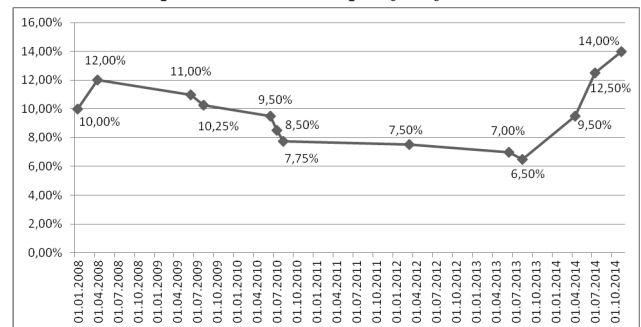

Рис. 1.2. Динаміка облікової ставки НБУ за 2008-2014 рр., %

За вище наведеними даними можна проаналізувати ситуацію, що склалась конкретно протягом 2008-2014 років.

Враховуючи макроекономічну ситуацію, в 2008 році посилювався вплив інфляційних чинників, після чого з метою забезпечення сталості грошово-кредитного ринку і створення більш сприятливих умов для залучення банками депозитних коштів населення, з 1 січня 2008 року Національний банк України підвищив рівень облікової ставки до 10,0% річних, а з 30.01.2008 р. – до 12,0% річних. Упродовж 2008 року Національним банком України проводилась процентна політика, спрямована на збільшення вартості національної валюти [4].

Як зазначає Лобозинська С., процентна політика НБУ в 2009 році проводилась з метою утримання вартості грошей на позитивному рівні щодо інфляції з метою стимулювання повернення вкладів у банківську систему. Відповідно до зниження інфляційного тиску НБУ корегував свої відсоткові ставки. Зокрема, протягом червня-серпня 2009 р. двічі знижував облікову ставку (з 15.06.2009 р. розмір облікової ставки знижено з 12 до 11%, а з 12.08.2009 р. – до 10,25% річних). На зазначеному рівні облікова ставка протрималася десять місяців, а вже 08.06.2010 р. Правління НБУ знизило її до 9,5%, а з 08.07.2010 р. – до 8,5%. Згодом, 10.08.2010 р., облікова ставка опустилася до рівня 7,75% [6].

У 2010 році Національний банк України здійснював збалансовану грошово-кредитну політику. Вона спрямовувалась на створення стимулів, з одного боку, для покращення ситуації реального сектору економіки та, з іншого, щоб запобігти формуванню постійних ризиків щодо стабільності національної валюти. Процентна політика Національного банку України в 2010 році проводилась з метою забезпечення рівноваги грошово-кредитного ринку, за-

побігання розбалансованості на валютному ринку та підтримки нормального рівня процентних ставок з урахуванням рівня інфляції. Протягом 2010 року облікова ставка Національного банку України знижувалася три рази і була встановлена на рівні 7,75% річних.

Передумовами зменшення в 2010 році облікової ставки стали такі процеси: збільшення ВВП, обсягів виготовленої промислової продукції, профіцит зведеного сальдо платіжного балансу.

В 2011 році Національний банк України зберігав облікову ставку на тому ж рівні – 7,75%.

Починаючи з 2012 року облікова ставка НБУ дорівнює 7,5%. А найнижчий рівень облікової ставки протягом досліджуваного періоду характерний саме для 2013 року. Процентна ставка досягла рівня 6,5% річних з 13.08. Це пов'язано зі стабілізацією економічних процесів в Україні та скороченням інфляції. Такий рівень облікової ставки досить позитивний і для банків, і для фізичних та юридичних осіб також, тому що кредити стають дешевшими і це в свою чергу призводить до залучення більших обсягів коштів у галузі реального сектору економіки.

З 15 квітня 2014 року облікова ставка НБУ досягла позначки 9,5%, звісно це пов'язано з економічним становищем держави на сьогодні. Тобто з прискоренням інфляційних процесів, проявом кризових явищ та необхідністю мобілізувати більшу кількість грошових ресурсів у центральному банку. Погіршення економічної ситуації призвело до підвищення облікової ставки до 14%.

Рішення Національного банку України щодо зміни процентних ставок показує негативні тенденції ринку грошово-кредитних ресурсів та значить можливе потенційне збільшення ціни на грошові ресурси, відображає збільшення ставок на фінансовому ринку взагалі.

Зміна рівня облікової ставки є більше сигналом для економіки, аніж прямо впливає на неї. Збільшення рівня облікової ставки зумовлює збільшення загального рівня ставок на міжбанківському ринку, збитковість від державних цінних паперів, збільшення рівня ставок по кредитах та депозитах. Необхідність мобілізувати більшу кількість грошових ресурсів Національним банком призводить до зменшення ліквідності банківської системи. А це, в свою чергу, і є головною причиною збільшення ставок.

Важливою також є зміна інших ставок, які встановлює Національний банк України під час реалізації процентної політики.

Рис. 1.3. Динаміка процентних ставок НБУ за кредитами овернайт за період 2008-2014 рр., %

Рефінансування банків ще один етап, що досить тісно пов'язаний із процентною політикою, та має й певні свої власні риси. Базується цей інструмент на такій функції Національного банку як «кредитора останньої інстанції». Банки другого рівня найчастіше звертаються за кредитом у разі появи в них тимчасового дефіциту грошових резервів. Основна

умова рефінансування – це процентна ставка, яку встановлює центральний банк і саме за нею він забезпечує додатковими резервами банків.

В 2008 році рефінансування банків відбувається головним чином за допомогою надання кредитів овернайт. Порівнюючи з 2007 роком, середньозважена процентна ставка за кредитами овернайт зросла в 2008 році на 5,3 процентного пункту – до 16,4% річних (рис. 1.3).

Середньозважена процентна ставка за кредитами овернайт, які займали найбільшу частку в загальному обсязі рефінансування, з початку 2008 року підвищилася з 15,6% до 16,4%, тобто на 0,8%.

Починаючи з 2009 року даний показник почав збільшуватися. І на кінець року досягнув своєї максимальної позначки за весь аналізований період, що становить 18,5% річних. У 2010 році ціна за кредити овернайт становить 11,6% річних, в 2011 році – 9,8% річних, в 2012 році знизилася до 8,9% річних. Ця позитивна тенденція до здешевлення кредитних ресурсів має завершальний етап у 2013 році, коли цей показник знизився до 8,7% річних. Станом на 28 квітня 2014 року за даними Національного банку України середньозважена процентна ставка за кредитами овернайт досягла позначки 14,5%, що безумовно відображає появу кризових явищ в економіці України на сучасному етапі розвитку.

Аналіз динаміки зміни ставки за наданими кредитами шляхом проведення тендера говорить про схожість змін з процентними ставками за кредити овернайт, коли в 2009 році спостерігається підвищення до 20,6%, і це є найбільше значення за весь аналізований період. З 2010 року простежується її різке зниження, в 2011 році незначне зростання рівня показника, а в наступних роках відображається зниження ставок до рівня облікової ставки Національного банку України (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Динаміка кредитів наданих шляхом проведення тендера за 2008-2014 рр., %

Стосовно тенденцій кредитів, наданих шляхом проведення тендера, окремо за кожен рік, то у 2008 році процентна ставка кредитів становила 16,6% річних, але це не стало максимальним значенням цього показника. Максимального значення він набув у 2009 році. У порівнянні з 2008 роком він збільшився аж на 3,8 процентних пункти і дорівнював 20,6% річних. Після дев'яти місяців перерви було проведено рефінансування через кредити, надані шляхом проведення тендера під 11,3% річних.

В 2011 році середня ставка по кредитах, які надав Національний банк шляхом проведення тендера зменшилася майже в два рази якщо порівнювати з 2009 роком і дорівнювала 12,6%. А в 2012 році знизилася аж до 8,1% річних. На кінець 2013 року ставка була близька до ставки за кредити овернайт та відповідно до облікової ставки Національного банку України. Станом на квітень 2014 року ставка за кредити надані шляхом проведення тендера збільшилася вдвічі, порівняно з значенням в 2013 році.

Тенденція процентних ставок по кредитах за операціями РЕПО виглядала наступним чином (рис. 1.5).

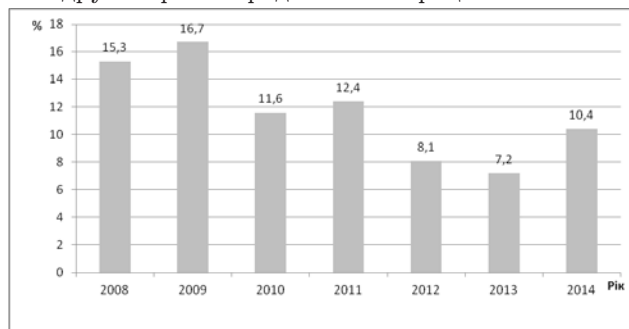
Рис. 1.5. Динаміка процента за операціями РЕПО Національного банку України за період 2008-2014 рр., %

За 2008 рік середня вартість кредитів за операціями РЕПО складала 13,6% річних. На кінець 2009 року даний показник досягнув позначки 21,5% річних, що є максимальним значенням за аналізований період. У 2010 році для підтримання ліквідності банків рефінансування проводилось за допомогою операцій РЕПО та їх середня вартість стрімко знижувалася і за рік становила в середньому 9,6%, що більш ніж в половину менше найвищої позначки. Звичайно, це свідчить про позитивні зміни на грошово-кредитному ринку.

Дані показника за 2011 рік свідчать про зростання рівня процента на 3,2 процентних пункти, порівняно з попереднім роком, що в кінцевому підсумку становить 12,8%. В 2012 та 2013 роках центральний банк надавав банкам другого рівня кредити по операціям РЕПО за ставками 7,8 та 7,1% відповідно. Тобто відбувається здешевлення кредитних ресурсів. За даними квітня місяця 2014 року процентна ставка Національного банку України за операціями РЕПО перевищила ставку в 2008 році та досягла позначки 16,4%.

Загалом динаміка змін процента за операціями РЕПО є дуже схожою з тенденціями процентних ставок за кредити, надані шляхом проведення тендера. Це відображається майже в однакових показниках процента та в подібній кривій динаміки.

За розглянутими інструментами рефінансування, можна зробити висновок, що найбільш динамічними змінами характеризується процентні ставки, за якими Національний банк України надавав банкам другого рівня кредити по операціям РЕПО.

Рис. 1.6. Динаміка середньозваженої ставки за всіма інструментами Національного банку України за 2008-2014 рр.

Отже, ми розглянули динаміку головних важелів по операціям з рефінансування за період з 2008 по 2014 рр. Основні тенденції і зміни процентних ставок можна проаналізувати та узагальнити за допомогою середньозваженої ставки за всіма інструментами (рис. 1.6).

Середньозважена ставка охоплює всі кредитні операції здійснені центральним банком для рефінансування банків. Загальна тенденція є незмінною по відношенню до розглянутих нами інструментів і зумовлена тими ж причинами, а саме, становищем на грошово-кредитному ринку, що залежить від внутрішніх і зовнішніх причин.

Аналізуючи дані, з вищенаведеного графіка видно, що з 2008 по 2009 рік середньозважена ставка за всіма інструментами зростала на 1,4 процентних пункти, тобто темп приросту становить 9,15%. В 2009 році показник досягає свого максимуму на рівні 16,7% річних.

Далі в 2010 році простежується загальна тенденція до зниження даного показника. Протягом року спостерігаються значні коливання, що визначалися швидким реагуванням на ринкові потреби. Тому середньозважена процентна ставка за всіма інструментами знову знизилася до рівня 11,6%, в 2011 року показник становив 12,4%.

Упродовж 2012 та 2013 років ставка була найнижчою – 8,1% та 7,2% відповідно. Темп приросту показує зменшення показника в середньому на 30% від значення 2011 року. На початку поточного року спостерігаємо зростання середньозваженої ставки рефінансування на 3,2% порівняно з 2013 роком. Відносно це збільшення характеризує 44,4% приросту показника.

Отже, слід зазначити, що процентна політика, як інструмент грошово-кредитної політики є адекватним умовам ринкової економіки. Оцінюючи ефективність процентної політики, варто відзначити, що вона є досить гнучким інструментом регулювання. Йому притаманна зворотність дії (тобто можна як підвищити, так і знизити облікову ставку). В той же час спрогнозувати результати використання цього інструменту досить важко.

Існує ряд факторів, що впливають на зменшення ефективності процентної політики Національного банку. Узагальнюючи їх, можна виділити наступні:

- недостатній рівень розвитку фінансового ринку (насамперед фондового і міжбанківського), який має сприяти ефективному переміщенню капіталів, формуванню еластичної кривої прибутковості на грошовому ринку і відчутній реакції ринку відповідно напрямку змін у монетарній політиці;
- недостатньо високий рівень незалежності центрального банку, що призводить до проблеми фіскального домінування у створенні грошової пропозиції;
- невизначеність і низька довіра суспільства до системи влади в цілому, що збільшує премію за ризик у ринкових процентних ставках і обумовлює високу залежність результатів монетарної політики та очікувань суб'єктів ринку;
- недостатньо сильна управлінська позиція центрального банку в регулюванні грошово-кредитного ринку, головним чином, через проблему фіскального домінування і діючий режим монетарної політики;
- механізм застосування інструментів монетарної політики, особливості якого не дозволяють забезпечити дію процентних інструментів за аналогією до країн з режимом, що базується на цінновій стабільності, наприклад, Євросоюзу.

Як бачимо, процентна політика в Україні має свої недоліки. Щоб процентний канал механізму грошово-кредитного регулювання в нашій країні мав більшу ефективність слід удосконалити його елементи. Вдосконалення та зміна акцентів у самих механізмах грошово-кредитного регулювання Національного банку України дасть змогу покращити дієвість процентного каналу і буде сприяти активізації кредитного фінансування економіки України і

в наслідок цього забезпечить стабільний розвиток економіки України.

Висновки і пропозиції. Динамічний аналіз рівня процентних ставок за період 2008-2014 рр. показав, що в діях центрального банку чітко простежувалася тенденція до здешевлення кредитних ресурсів до 2013 року. Національний банк України в цей період зменшував облікову ставку як головного індикатора на грошово-кредитному ринку для активізації процесів на грошово-кредитному ринку та стимулювання кредитної діяльності банків. Але у зв'язку з теперішньою не стабільною ситуацією в Україні облікова ставка значно зросла, що відповідно є причиною збільшення ставок по рефінансуванню банків.

Вплив процентної політики Національного банку на реальний сектор економіки є значним, тому процентна політика повинна бути спрямована на забезпечення формування умов для зниження реальної вартості кредитів. В той же час динаміка відсоткових ставок за депозитами та за кредитами значним чином буде залежати також від ринкових очікувань та подолання структурних диспропорцій розвитку. Це потребує вживання заходів, узгоджених з усіма гілками влади, у напрямі макроекономічної стабілізації та вдосконалення законодавства із захисту прав споживачів фінансових послуг та кредиторів, покращення інвестиційного клімату й поліпшення судової практики при розгляді кредитних спорів.

Список літератури:

1. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: закон України від 20.05.1999 р. № 679 – XIV – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Про затвердження положення про процентну політику Національного банку України [Електронний ресурс]: положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 18.08.2004 р. № 389. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z1092-04>
3. Шаринська О., Облікова політика як інструмент грошово – кредитного регулювання цінової стабільності [Текст] / О. С. Шаринська // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 1. – С. 13-21.
4. Динаміка облікової ставки НБУ в 2005-2014 рр. // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 1.
5. Лобозинська С., Особливості реалізації процентної політики Національним банком України [Текст] / С.М. Лобозинська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 769. – С. 380-386.

Сердюк Л.В., Логвинова А.А.

Харьковский институт банковского дела

Университета банковского дела Национального банка Украины

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОЦЕНТНОЙ ПОЛИТИКИ НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА УКРАИНЫ ЗА ПЕРИОД 2008-2014 ГОДОВ

Аннотация

Статья содержит анализ процентной политики НБУ, в частности анализ основных ставок (учетной, овернайт, РЕПО и др.), Также в ней проанализирована динамика средневзвешенной ставки по всем инструментам Национального банка Украины. Рассмотрен ряд факторов, влияющих на уменьшение эффективности процентной политики Национального банка, что позволило разработать некоторые рекомендации по ее улучшению.

Ключевые слова: процентная политика, процентная ставка, базовая ставка, учетная ставка, ставка рефинансирования.

Serdiuk L.V., Lohvinova A.A.

Kharkiv Institute of Banking

University of Banking of the National Bank of Ukraine

EFFECTIVENESS OF INTEREST-RATE POLICY OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE FOR THE PERIOD OF 2008-2014

Summary

The article includes analysis of interest-rate policy of the NBU, including analysis of the main rates (accounting , overnight etc.). It also analyzes the dynamics of the average weighted rate on all instruments of the National Bank of Ukraine. The article investigated a number of factors influencing the effectiveness of reducing the interest-rate policy of the National Bank, which helped develop some recommendations for improvement.

Keywords: interest-rate policy, interest rate, basic rate, discount rate, rate of refunding